

Р. І. Пашов, кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри теорії та практики
управління Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Ю. Ю. Рубан, магістрант
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО СПІВПРАЦІ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ НА ШЛЯХУ ДО РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано співпрацю громадських організацій з органами публічної влади й надано пропозиції щодо вдосконалення цього механізму з урахуванням зарубіжного досвіду Європейських країн. Незважаючи на значну кількість наукових розвідок у цій площині, чимало питань залишаються малодослідженими в науці публічного управління та потребують спеціального поглибленого теоретичного вивчення. Авторами описано сучасні механізми покращення процесу демократизації громадянського суспільства й запропоновано необхідні кроки для якісного залучення громадських організацій до співпраці з органами влади. Проаналізовано зарубіжні практики щодо підписання меморандуму між владою та інститутами громадянського суспільства як документ, який закріплює наміри про постійну співпрацю. Обґрунтована думка щодо необхідності визначення форми співпраці й механізму взаємодії органу публічної влади з громадськими організаціями. Важливим аспектом у покращенні співпраці громадських організацій з органами публічної влади автори виділяють роботу з кадрами в органах публічної влади для кращого розуміння всіх необхідних нюансів. Також розглянуто практики фінансового забезпечення активних та ефективних громадських організацій з державного бюджету. Проаналізовано українські практики, які вже ефективно працюють і показують, як співпраця громадських об'єднань та органів публічної влади покращує умови життя для окремих суспільних груп і нашого суспільства загалом.

У висновках підкреслюється, що співпраця громадських організацій з органами публічної влади є важливим та ефективним механізмом, якому необхідно приділяти більше уваги в контексті нормативно-правового забезпечення, і потрібно позиціонувати громадські організації та інші інститути громадянського суспільства як повноправних учасників процесу формування й реалізації державної політики.

Ключові слова: публічне управління, громадські організації, взаємодія, громадські ради, делегування повноважень.

R. I. Pashov, Yu. Yu. Ruban. Involvement of public organizations in cooperation with public authorities on the way to the development of a democratic society

The article is devoted to the analysis of cooperation of public organizations with public authorities and the provision of proposals for improving this mechanism taking into account the foreign experience of European countries. Despite the considerable number of scientific explorations in this plane, many issues remain unexplored in the science of public administration and require special in-depth theoretical study. The authors describe modern mechanisms for improving the process of democratization of civil society and propose the necessary steps for the qualitative involvement of public organizations in cooperation with the authorities. Foreign practices were analyzed, on signing a memorandum between the authorities and civil society institutions, as a document that enshrines intentions of constant cooperation. A well-founded opinion on the need to determine the form of cooperation and the mechanism of interaction of the public authority with public organizations. An important aspect in improving the cooperation of public organizations with public authorities, the authors emphasize work with personnel in public authorities to better understand all the necessary nuances. Also, the practices of financial support of active and effective public organizations from the state budget were considered. We have analyzed Ukrainian practices that are already working effectively and show how the cooperation of public associations and public authorities improves living conditions for individual public groups and our society as a whole.

The conclusions emphasize that the cooperation of public organizations with public authorities is an important and effective mechanism that needs to be given more attention in the context of regulatory provision and to position public organizations and other institutions of civil society as full-fledged participants in the formation and implementation of public policy.

Key words: public administration, NGO's, interaction, public councils, delegation of authority.

Постановка проблеми. Дослідження громадської думки є важливим елементом, який має бути врахованим для здійснення ефективної державної політики. Сьогодні, маючи безліч варіантів залучення інститутів громадянського суспільства для здійснення державної політики, Україна не використовує весь спектр цих інструментів або

використовує не в повному обсязі. На це, у свою чергу, впливає недостатнє нормативно-правове забезпечення та відсутність відповідної ініціативності з обох сторін. Надані пропозиції можуть сприяти покращенню співпраці між публічними адміністраціями та громадськими організаціями й у результаті демократизувати процеси у виконавчій владі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку громадянського суспільства в нашій державі та взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства займалися багато дослідників: О. Турій, Л. Усаченко, В. Бульба, В. Купрій, М. Логунова, О. Бабінова, Е. Афонін, В. Надрага, Р. Войтович, Л. Гонюкова та інші.

Мета статті – теоретичне обґрунтування необхідності вдосконалення інструментів співпраці громадських організацій з органами публічної влади на шляху до розбудови демократичного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правовий фундамент для залучення інститутів громадянського суспільства в Україні – Конституція України. Низка статей створює умови для реалізації регулювання взаємовідносин з органами державної влади [1]. Але цього явно недостатньо для того, щоб розвивати інститут співпраці органів публічної влади та громадських організацій і він зміг функціонувати відповідно до вимог демократичної держави. Ця сфера також регулюється Законом України «Про громадські об'єднання», Законом України «Про звернення громадян», Законом України «Про доступ до публічної інформації», Законом України «Про Запобігання корупції» та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами.

Діяльність громадських організацій здійснюється як на мікро-, так і на макрорівні. Їхньою метою є сприяння у формуванні:

- правової держави: лобіювання інтересів суспільства й окремих громадян, інформування громадян для забезпечення їх виваженого політичного вибору, забезпечення прозорості й звітності державних структур, моніторинг виконання міжнародних конвенцій і вимог власного законодавства тощо;

- економічної політики: інформування громадськості в різноманітних питаннях у сфері виробництва, зміцнення організацій, які захищають права робочих, споживачів тощо;

- міжнародного порядку: рівноправні торгові відносини, складання угод щодо захисту навколишнього середовища, права людини тощо. «Завдання громадських організацій на макрорівні спрямовані на розвиток громадянського суспільства: зміцнення матеріально-ресурсної основи громадянського суспільства; зміцнення місцевих організацій, створення та зміцнення інститутів, які представляють і відстоюють різноманітні інтереси; формування ідеологічної основи громадянського суспільства».

Загалом у Західній Європі нормативно-правове регулювання діяльності об'єднань громадян на конституційному рівні закріплено в різні роки: в Австрії – 21 грудня 1867 р.; Фінляндії – 17 липня 1919 р.; в Італії – 22 грудня 1947 р.; в Данії – у 1953 р.; у Греції – 9 червня 1975 р.; в Іспанії – 29 грудня 1978 р.

За різними джерелами, існують різні поділи міжнародних моделей діяльності громадських організацій. Проте в більшості випадків зустрічається класифікація на три види: «Континентальна модель (більшість країн Європейського Союзу), англосаксонська модель (США, Канада, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія), скандинавська модель (Норвегія, Данія, Швеція та Фінляндія)» [2].

Україну важко однозначно зарахувати до певної моделі. Але якщо все ж таки обирати для України базову модель відносин, то, напевно, більше всього підходить англосаксонська модель. За її принципами, кожен державний інститут може створити низку грантів і програм, залучаючи до діяльності більше громадських організацій і підтримуючи їх проектну діяльність.

Приклад упровадження «Бюджету Участі» у великих містах України показує, наскільки громадяни можуть більш ефективно за владу визначити найбільш пріоритетні статті витратків та обрати найбільш корисні проекти для себе із запропонованих активними представниками громади. Такі відносини повністю характеризуються англосаксонською моделлю. Тому таку практику доречно застосовувати не лише на місцевих рівнях, а й іншим державним інститутам.

Якщо звузити коло питань і розглядати особливості країн окремо, то варто визначити такі певні відмінності в діяльності громадських організацій і наслідки, які вони несуть для публічного сектору.

У Договорі Великобританії з громадськими організаціями прописаний алгоритм державного фінансування та спрощена система оподаткування. Функція розподілу й визначення переможців грантів надана місцевим громадам та органам влади [5].

Цей досвід показує Україні важливість визначення прозорих і чітких правил надання грантів громадським організаціям на законодавчому рівні. Вони повинні розуміти, на які проекти і яким чином можна отримати державне фінансування, а суспільство має бачити контроль за цими витратами. Також до цього механізму варто додати можливість створення державою певних фондів для конкретних грантових програм і створення умов для зацікавленості бізнесу фінансувати такі фонди.

Особлива увага приділяється громадським організаціям, які займаються розвитком і підтримкою територіальних громад. Німецький уряд виділяє кошти профільним асоціаціям, які, у свою чергу, розподіляють їх між

громадськими організаціями зазвичай за критерієм успішності виконання попередніх проектів. Виділення коштів з державного бюджету на розвиток громадських організацій сягає 4% ВВП.

Така потужна фінансова підтримка держави й такий децентралізований розподіл коштів виглядають дуже привабливо. Але в українських реаліях важко розраховувати на те, що держава піде навіть на те, щоб витратити на розвиток громадських організацій 1% ВВП. Але якщо ставити стратегічні завдання, то, напевно, це питання потрібно починати лобювати та виносити на обговорення вже зараз, щоб через десять років воно потрапило до законодавчих документів.

Цікавий підхід, але доволі суб'єктивний і вимагає чітких критеріїв, за якими визначають організації для надання субсидій. В українському суспільстві можна створити низку корумпованих факторів, які поставлять організації в нерівні умови й ускладнять процес розвитку нових організацій, які не зможуть розраховувати на таку допомогу з боку держави протягом довгого часу свого становлення.

У Польщі громадські організації діляться на асоціації (з членством) і фундації (професійні організації без членства).

Більшість фінансування здійснює держава – близько 50%.

Уже тривалий час регламентовано проведення громадських консультацій під час ухвалення рішень на місцевому рівні, зокрема й за ініціативою громадських організацій. У публікаціях польських експертів рекомендується більш активно впливати на місцеву владу і представляти громадські консультації як механізм, який допоможе підвищити ефективність, тобто підтримати ефективне управління, оскільки консультації – хороший метод отримання інформації про місцеву громаду та її потреби. Вони спроможні дати змогу більш раціонально використовувати наявні ресурси, уникати протестів мешканців і місцевих конфліктів, а також можуть підвищити рівень задоволення мешканців діяльністю влади.

Досвід сусідів є цікавим з погляду на визначення пріоритетних напрямів і створення в рамках них низки програм, що призводять до активного використання соціального замовлення на певні послуги.

В Австрії розроблено «стандарт участі громадськості». Стандарти поділено на три розділи: стандарти підготовки процесу участі; стандарти реалізації процесу участі; стандарти моніторингу й оцінювання результатів після процесу участі.

З прикладу Австрії доцільним буде відзначити системність підходу до розробки стандартів участі громадськості. Такі документи дають змогу чітко окреслити всі правила взаємодії між органами влади та громадськістю. Причому не менш важливою є розробка не лише стандартів участі, а й визначення порядку проведення моніторингу та контролю виконання таких стандартів.

Завдяки такому підходу можна уніфікувати процес взаємодії на всіх рівнях державної влади. Уведення такої практики в Україні можливо за участі в підготовці таких стандартів усіх активних громадських організацій. Звичайно, процес розробки такого документа вимагає великого обсягу часу. Проте отриманий результат може стати визначальним вектором для наступних десятиліть співпраці між владою та громадськістю. Саме прийняття документа не покращить ці відносини. Тому до процесу розробки варто проводити довгу інформаційну кампанію, під час якої проводити роз'яснювальні роботи саме з тими, хто буде керуватися цими стандартами в повсякденній роботі, тобто державними службовцями та громадськими активістами.

У Латвії підписується Меморандум про співпрацю між неурядовими організаціями та Кабінетом Міністрів. Реалізація Меморандуму контролюється Радою з питань реалізації Меморандуму про співпрацю між громадськими організаціями та Кабінетом Міністрів (Рада) [4]. Усе більше ГО підписують Меморандум про співпрацю: з 2008 по 2013 роки кількість ГО, що підписали документ, збільшилася з 429 до 709. Підписанням Меморандуму організації демонструють свою готовність співпрацювати з органом державної влади.

Такий приклад співпраці має більше демонстративний і документальний характер, ніж практичний. Такі методи дієві лише за умови свідомого суспільства, котре звикло виконувати свої зобов'язання.

На жаль, багато прикладів з історії становлення громадських організацій в Україні свідчать про те, що представники виконавчої влади не завжди виконують свої обіцянки, що стосуються громадськості. Також відомо багато прикладів, коли далі промов і круглих столів співпраця не поширювалася. Тому підписання такого меморандуму сьогодні буде виглядати дивно та не дасть потрібного результату. Але, зважаючи на перспективу розвитку співпраці між владою та громадськістю, цілком можливе підписання подібного документа в майбутньому. Сьогодні в нашій державі діє затверджена Президентом України «Стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки». В основі цієї Стратегії відображається роль і значення громадянського суспільства та принципи його взаємодії з державою [3]. Кабінет Міністрів України регулярно публікує річні плани щодо реалізації цього документа. Зараз Секретаріат Кабінету Міністрів України спільно з Офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні проводять онлайн обговорення Нової стратегії на 2021–2025 роки.

Протягом останніх років міжнародні та європейські стандарти участі громадянського суспільства в процесі прийняття рішень значно розвинулися в бажанні зміцнювати гарантії співучасті. Право участі підкреслювалося в багатьох документах, а міжнародні стандарти однозначно підтримують думку, що співучасть є правом, яке

необхідно регулювати та реалізовувати, а не залишати на розсуд представників влади. Крім того, цими документами закріплюється необхідність вирішення країнами широкого спектру проблем з метою сприяння співпраці, наприклад, проблем доступу до інформації та загальної рівності, визнаючи істотну роль ГО в співучасті, забезпечуючи можливість участі соціально незахищених груп, специфіку співучасті в прийнятті екологічно значущих рішень і сприятливу законодавчу базу для ефективної співучасті.

Проаналізувавши наведений вище досвід країн, можна виокремити багато інструментів, які можуть бути використані та адаптовані для України. До цього переліку можна зарахувати:

- створення чітких і прозорих правил для отримання державної грантової підтримки;
- розробка та впровадження стандартів взаємодії між громадськими організаціями й державними органами;
- розробка та впровадження стандартів участі громадян у процесі прийняття рішень державними й місцевими органами влади;
- розробка та впровадження стандартів моніторингу результатів і дієвості взаємодії громадян та державних органів;
- широке застосування механізму соціального замовлення;
- упровадження податкових пільг для донорів неурядових громадських організацій;
- створення національного фонду розвитку громадського суспільства;
- можливість громадян за бажанням направляти відсоток від сплати своїх податків на діяльність неурядових організацій;
- запровадження законодавчих змін і заохочення створення ендавмент-фондів;
- проведення навчань для державних службовців з питань ефективної взаємодії з громадськістю;
- проведення широких досліджень з пошуку дієвих механізмів для забезпечення ефективної взаємодії між державними органами та громадським сектором.

Наведені вище механізми показали свою ефективність у країнах, у яких упроваджені. Але й вони мають низку недоліків, тому постійно триває процес їх удосконалення.

Після Революції гідності демократизація українського суспільства почала набирати оберти, усе частіше ми можемо бачити позитивні кроки на шляху до розвиненого демократичного суспільства. Під час Революції гідності безліч європейських організацій визначали події на Майдані як велику перемогу громадянського суспільства.

Зараз залучення громадських організацій до співпраці з органами публічної влади відбувається за допомогою інформування суспільства, проведення моніторингів громадської думки, створення громадських рад при виконавчих органах, проведення громадських слухань, консультацій, тощо.

Громадські ради при виконавчих органах публічної влади є досить розповсюдженим явищем у нашій державі. Вони створені для залучення громадянського суспільства для участі в реалізації та здійсненні державної політики. Часто до складу Громадських рад входять представники профільних громадських організацій.

Проведення публічних консультацій не має цілісного регулювання у вітчизняному законодавстві. Прийняття Закону України «Про публічні консультації» є дуже важливим для громадянського суспільства нашої країни, адже розширює права і свободи громадян і ще на крок наближає норми нашого законодавства до європейських стандартів. Проект цього законодавчого акта погоджений урядом 21.10.2020 й у майбутньому очікується його прийняття.

Наявність цих інструментів в арсеналі вже є великим успіхом, але не завжди на практиці ці інструменти ефективно діють у наших реаліях. До того ж багато практик Європейських країн не застосовуються в Україні, хоча в інших країнах ці інструменти співпраці органів публічної адміністрації з громадськими організаціями довели, що вони можуть покращити кінцевий результат.

Утім потрібно відмітити позитивні практики взаємодії громадських об'єднань з органами публічної влади. Як показує практика європейського досвіду, такий вид співпраці є ефективним заходом у боротьбі з бюрократичними негативними проявами. Тому службовці органів публічної влади мають не просто залучати до прийняття управлінських рішень громадські організації, а й забезпечувати участь зацікавлених профільних громадських організацій у галузевому чи регіональному управлінні.

Сьогодні постають завдання щодо приведення в дію всіх інструментів, що дають кожному громадянину реальну можливість активно впливати на вироблення управлінських рішень, перевіряти їх виконання, отримувати необхідні дані про діяльність апарату органів публічної влади.

Практика свідчить, що чим більша кількість осіб входить до громадської організації, тим більше важить її голос і тим більший вплив вона може чинити на владу й суспільство. Існує безліч громадських організацій, які діють в одній і тій самій сфері, але не співпрацюють між собою. Позитивний досвід Німеччини показує, що наявність федерацій громадських об'єднань допомагає їм бути більш впливовими й помітними для влади.

Наприклад, 28.08.2020 відбувся з'їзд Федерації громадських медичних об'єднань України, у якому взяли участь більше ніж 40 медичних об'єднань. Одним із головних завдань для федерації є співпраця з профільним парламентським комітетом. Генеральний секретар Федерації зазначає, що вся діяльність і співпраця з державними

органами буде спрямована на імплементацію міжнародних норм і стандартів до законодавства нашої держави. Одним із пріоритетів є також розвиток громадсько-державної системи ліцензування медичної діяльності.

Громадські ради при Міністерствах є досить розповсюдженою практикою в Україні. Це необхідно відмітити як позитивну тенденцію в забезпеченні участі громадянського суспільства у формуванні державної політики. Галузеві громадські організації можуть залучати своїх фахівців до участі в громадських радах при виконавчих органах.

Також позитивним досвідом для України є створення Ради представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин України при Міністерстві освіти і науки України. Основними завданнями для цієї Ради є регулярна й ефективна співпраця в формуванні та реалізації державної політики й здійснення представниками громадських організацій громадського контролю за діяльністю виконавчої влади. Специфіка Ради полягає в сприянні задоволенню освітніх потреб корінних народів і національних меншин України. Рада представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин України регулярно інформує громадськість про свою діяльність, рішення, які приймаються, і звітує про їх виконання.

Залучення членів профільних громадських організацій до обговорення питань допомагає виконавчим органам поглянути з іншого боку на проблематику, яка обговорюється. До того ж у цьому конкретному випадку громадські організації представляють інтереси різних національних меншин і корінних народів України. Це стимулює роботу виконавчих органів публічної влади й не дає їм можливості залишити без уваги всі аспекти проблем, з якими зіштовхуються національні меншини при збереженні власної автентичності.

Також варто згадати про досвід делегування органом публічної влади своїх повноважень громадській організації. Прикладом є делегування повноважень Мінрегіону щодо проведення професійної атестації інженерів-проектувальників саморегульованої організації у сфері архітектурної діяльності – Всеукраїнській громадській організації «Гільдія проектувальників у будівництві». Їм було делеговано повноваження щодо проведення професійної атестації інженерів-проектувальників. Така практика не є частою, але цей приклад демонструє, що це можливо й подібна співпраця між Міністерствами та громадськими організаціями має поширюватися на більшу кількість сфер.

Громадські консультації є важливим інструментом для залучення профільних громадських організацій до обговорення рішень та отримання зворотного зв'язку від громадянського суспільства. Консультації з громадськістю проводяться у формах публічного обговорення й електронних консультацій з громадськістю, також в опосередкованій формі, такій як вивчення громадської думки.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Комунікація влади і громадянського суспільства має бути постійною та ефективною, а не виникати виключно тоді, коли влада потребує підтримки в політичних процесах. Залучення громадських організацій до спільних проектів з надання послуг дає можливість делегувати ці повноваження громадським організаціям і в кінцевому результаті отримати більш якісні послуги для суспільства.

Пропонується здійснення регулярних громадських консультацій-звітувань для громадськості, запрошення профільних громадських організацій для обговорення суспільно важливих рішень та обговорення пропозицій. Для цих консультацій-звітувань залучати найчисельніші громадські організації, адже чисельність організації вказує на рівень довіри до неї. Такі зустрічі обов'язково мають висвітлюватися засобами масової інформації для формування відповідної інформаційної моделі із залучення громадськості до прийняття управлінських рішень і більшої поінформованості суспільства.

Також пропонується проведення щорічного форуму, який буде організовуватися в кожному регіоні, на якому громадські організації та місцеві органи публічної влади можуть безпосередньо контактувати й ділитися баченням розвитку регіону. На цих форумах можливе обговорення спільних проектів за рахунок місцевого бюджету, метою яких є втілення громадськими об'єднаннями суспільно важливих проектів у життя.

Практика делегування повноважень від органів публічної влади до громадських організацій є досить непопулярною в нашій державі. Для зміни цієї тенденції на краще співпраця органів публічної влади з громадськими організаціями має включати такі частини:

- 1) збирання інформації на етапі планування діяльності органу публічної влади (виявлення думок та оцінок);
- 2) визначення форми співпраці й механізму взаємодії органу публічної влади з громадськими організаціями (меморандум, договір про співпрацю, включенням представників до складу робочих груп, комісій тощо);

- 3) робота з кадрами в органах публічної влади, яка включає різні форми навчання, професійної підготовки, підвищення кваліфікації (семінари, курси, вузи, стажування на базі провідних профільних установ та об'єднань які мають досвід співпраці), а також визнання і взяття до уваги точки зору представника профільної громадської організації та наданням права на рівні «поруч з керівником» органу публічної влади разово або на постійній основі виконання різних завдань адміністрації;

- 4) забезпечення контролю за діяльністю органу публічної влади, організація допомоги керівникам у введенні раціональних форм звітності, скорочення паперовий потоку й числа ревізій, перевірок, складання звітів (за сферою, галуззю, регіоном тощо).

Європейські держави розуміють, що, наприклад, надання певної кількості соціальних послуг громадськими об'єднаннями в більшості випадків покращує їх якість. У Німеччині вже давно є традицією делегування обов'язків щодо надання соціальних послуг громадським організаціям. Звісно, цей процес відбувався нешвидко і громадські організації мали доводити свою ефективність, але передусім потрібна довіра з боку органів публічної влади для зрушення цього процесу з місця.

Жоден спеціальний орган самостійно, у відриві від мас не може виконати завдання з розбудови громадянського суспільства, адже на межі співпраці органів публічної влади та бізнесу і є громадські організації, які об'єднують комерційні компанії – ділові асоціації, такі як бізнес-асоціації; профспілки; професійні спільноти; благодійні фонди; групи меншин; екологічні рухи; групи, засновані на ідеологічних (неекономічних) інтересах; дослідницькі центри; окремі великі компанії; індустріальні групи вузькоспеціалізованих компаній. Основна перевага ділових об'єднань полягає в тому, що владним структурам подають на розгляд інтереси не одного суб'єкта, а консолідовану думку бізнесу. В окремих випадках асоціації, формулюючи проблему, навіть не розкривають назву основного ініціатора питання.

Отже, збільшуються шанси донести конкретну позицію до органів публічної влади, при цьому в службовців органів публічної влади створюється розуміння, що вони мають справу не з приватно-егоїстичним думкою окремого суб'єкта, а із суспільно значущим інтересом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Регулювання діяльності громадських організацій (NGO) в країнах ЄС, США та Канаді : Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf>.
3. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>.
4. Положення про Раду з реалізації меморандуму про співпрацю між неурядовими організаціями та Кабінетом Міністрів Латвії. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=263733>.
5. Non government organisations UK. URL: <http://www.ngo.bham.ac.uk/definingfurther.htm>.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy Zakon [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [Ukraine].
2. Rehuliuвання diialnosti hromadskykh orhanizatsii (NGO) v krainakh YeS, SShA ta Kanadi Informatiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt narodnoho deputata Ukrainy [Regulation of the activities of public organizations (NGO) in the EU, USA and Canada Information certificate prepared by the European Information and Research Center at the request of the People's Deputy of Ukraine]. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf> [Ukraine].
3. Presidential Decree (2016), Pro spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text> [Ukraine].
4. Polozhennia pro Radu z realizatsii memorandumu pro spivpratsiu mizh neuriadovymy orhanizatsiiamy ta Kabinetom Ministriv Latvii [Regulation on the Council for the Implementation of the Memorandum of Cooperation between Non-Governmental Organizations and the Cabinet of Ministers of Latvia]. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=263733> [Latvia].
5. Non government organisations UK. URL: <http://www.ngo.bham.ac.uk/definingfurther.htm> [Great Britain].